

Періодизація в дослідженні емоцій

В. О. Толмачевська, О. Є. Самара

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, м. Одеса, Україна

Corresponding author. E-mail: tolmachevska@gmail.com

ORCID ID orcid.org/0000-0002-8027-2473

ORCID ID orcid.org/0000-0003-2522-8127

Paper received 29.01.20; Accepted for publication 13.02.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PP2020-221VIII89-13>

Анотація. У статті представлено результати теоретичного дослідження та історичного аналізу вивчення емоцій, наведено різноманітні концепції та підходи вивчення цього феномену. Визначено характер взаємовідношення фізіологічного та психосоціального компонентів емоцій. В контексті дослідження, емоції розглядаються як інтегральне утворення та складна система з різноманітним набором факторів. Показана історична етапність не тільки у розрізі часу, але і основних концепцій та поглядів.

Ключові слова: емоції, емоційна експресія, пристрасті, відчуття, афекти.

Вступ. Емоції і емоційна експресія, є однією з найцікавіших і досліджуваних тим в психології та інших суміжних науках. Тема жива і динамічна, в якій інтерес викликає кожен процес, механізм, система виникнення і розвитку. На сьогоднішній день було зроблено багато відкриттів, але й сьогодні не зупиняються суперечки і розробки даного питання. Суперечливість концепцій і відсутність послідовності та комплексності вивчення, породжує лише більше питань ніж відповідей. Однак, як і будь-яка діяльність, процес дослідження повинен починатися з вивчення історії і відкриттів, які покажуть, що вже відомо, що зроблено, а над чим ще потрібно попрацювати. Тому ця стаття присвячується питанню відкриттів і еволюції знань про емоції.

Короткий огляд публікацій по темі. В даній статті проведений аналіз матеріалу, починаючи з древніх філософів, таких як Платон і Аристотель до сучасних дослідників. В основному робився акцент на основні значущі твори та публікації, котрі зробили великий внесок в становлення теми емоцій.

Мета статті. Представити результати теоретичного дослідження та історичного аналізу вивчення феномену емоцій.

Матеріали і методи. Теоретичний аналіз і узагальнення літературних джерел здійснювалися з метою вивчення стану досліджуваної теми, а також обґрунтування мети і завдань дослідження. Для теоретико-емпіричного вивчення проблеми емоцій. Проаналізована науково-методична література, в якій відображені питання, що стосуються емоцій та як змінювалися уявлення в розрізі історичного становлення філософії та інших наук.

Емоції людини почали вивчати античні філософи і натуралісти, такі як Платон, Аристотель та ін. [1, с. 561]. У цей період, вчені мужі ставилися до емоцій як до пристрастей, і вважали, що їх різноманітність частково формують душу і впливають на чистоту розумових процесів. Аристотель, в своєму трактаті «Про душу», розглядає таку категорію, як пристрасті або афекти. Він вважає що саме вони відповідають за рух душі і в залежності від набору різних факторів, впливають на формування характеру людини. Також спостерігаючи за людьми в різних життєвих ситуаціях, він підмічає, що одна люди може переживати емоції зовсім полярно: або дуже інтенсивно, або зовсім невідносно. Проте в обох випадках це однаково негативно

впливає на людину. Платон же був упевнений, що нездатність людини керувати пристрастями, перешкоджає розумовому процесу. І тільки люди, які вміють контролювати пристрасті і почуття, здатні на чистоту думки.

У своїх пошуках пізнання світу і людини, дослідники того часу висували дві основні концепції, щодо природи і причинно-наслідкового зв'язку прояву емоцій. Перші з них - інтелектуалісти, вважали, що органічні прояви емоцій - це наслідок психічних явищ, що в процесі пізнання первинним є розум. На противагу, сенсуалісти - говорили про те, що органічні реакції впливають на психічні явища і що почуття і емоції є більш достовірною формою пізнання, ніж розум. У своїх навчаннях сенсуалізм дуже схожий з емпіризмом, який оцінює співвідношення розумного і чуттєвого пізнання, при цьому віддаючи перевагу останньому.

На розвиток психологічних вчень про емоції, також мала великий вплив і стоїчна філософія. Її засновник Зенон, розробляв вчення про здібності душі, а далі з послідовниками, вчення про потяги і бажання. Основною думкою стоїків, щодо емоційної сфери людини, було те, що через безпристрасність і контроль своїх пристрастей лежить шлях до блаженства і пізнання.

У цей період вивченням психічних явищ, займалися і східні мудреці. Великий внесок у розвиток емоцій, вніс Ібн Сина (латинізоване ім'я - Авіцена, 980-1037). У своєму трактаті «Канон лікарської науки», він описав, що існує залежність психічних процесів від фізіологічних, емоційних реакцій і емоційних переживань. Особливу увагу він приділяв виникненню афектів і емоцій в залежності від віку, а також навчанням регулювати внутрішні процеси. Вивчаючи роботу серцево-судинної системи, Авіцена помітив, що емоції впливають на її роботу, тому він вважав, що емоції зароджуються в серці. Також він виділив чотири емоції: радість, злість, печаль та страх.

На відміну від античного періоду, в центрі вивчення якого знаходилася людина, в середньовічний період фокус зміщується на пізнання бога. Відповідно, все що стосувалося розвитку науки, пошуку істини та людини, відійшло на другий план. На перший план виходить божественність, і шлях до пізнання і блаженства, лежить не через пізнання людини і його процесів, а тільки через віру в бога. «Всі емоції були поміщені в жорсткі рамки соціальних норм, - пише Хьойзінга, - ці

рамки стримували руйнівну силу пристрасті і жорстокості» [10, с. 355].

Наступним етапом, який вніс вклад в розвиток навчання про емоції, є етап відродження. Саме тоді повертається вивчення науки, проте навіть в цей період вченим доводиться прикладати багато сил, для відділення науки про душу, від релігії. Нове бачення емоцій запропонував Бернандіно Телезіо (1509-1588), який стверджував, що в людині існують полярні рушійні сили, їх характеристика дана на основі фізичних відчуттів. Ці сили знаходяться в постійному русі і є джерелом енергії і розвитку. Також він використовував ідею гомеостазу, яка заключалася в наступному: психіка прагне до стану самозбереження, а емоції і розум регулюють цей процес.

У XVII столітті проблематикою емоцій займається один з великих вчених Рене Декарт, який у своєму трактаті «Пристрасті душі», виділяв дві сторони пристрастей (емоцій) - духовну і тілесну. Він вважав, що пристрасті можна перемогти інтелектуально. Інтелект же розглядається як якась вища влада над емоційними процесами. Оскільки Декарт, вважав, що душа зв'язана з тілом, він визначив, що душа зв'язана з мозком людини, а саме з маленькою залозою, розташованою в самому центрі мозка. Ввівши поняття рефлексу, він поклав початок вивчення емоцій, через призму продничо-наукового підходу. Важливим фактором дослідження він вважав наявність чітких методів. Тому найбільш повне вивчення емоцій, на його думку, було можливе лише в поєднанні методів інтроспекції та природничо-наукового, через спостереження за фізіологічним станом (експресивними реакціями).

Не було єдиної точки зору на емоції і в XVIII - XIX ст. Новатором в області зовнішніх проявів емоцій став Чарльз Дарвін, який перший зазначив схожість прояви емоцій у людей і тварин в залежності від характеру поведінки. На його думку, емоції з'являлися, як життєво необхідні механізми для виживання та пристосування в зовнішній середі [5, с. 39].

Також вивченням даного питання займався в своїй лабораторії і В. Вундт, він виділив тривимірне вимірювання емоційних станів:

1. вимір - задоволення/незадоволення;
2. вимір - збудження/заспокоєння;
3. вимір - напруга/розрядка.

Суть його концепції була в тому, що емоційні переживання характеризуються одним, двома або всіма трьома з зазначених полярних вимірів, емоції можуть змінюватися, завжди є домінуюча, але вони безперервні і в будь-який момент часу існує емоція. Тілесні реакції є наслідком емоцій, але вони впливають на духовне життя [4, с. 46].

Початок сучасного вивчення емоцій, почалося з теорії емоцій Джеймса-Ланге. Незважаючи на те, що теорії У. Джеймса та К. Ланге були відкриті паралельно і незалежно один від одного, вони висунули припущення, про те, що емоції виникають в результаті фізіологічних реакцій на події. Відповідно до теорії, людина може керувати своїми почуттями та емоціями. Виконуючи дії, властиві тій чи іншій емоції, людина почне її відчувати [8, с. 62].

Також вітчизняні вчені такі як С.Л. Рубінштейн та І.М. Сеченов, теж зацікавилися вивченням даного питання, що надалі відобразилося в їх працях. С.Л. Рубінштейн у своїй роботі «Основи загальної психології», розглядає експресивний репертуар особистості, який може усвідомлюватися і регулюватися особистістю і носить програмний характер [9, с. 153]. Сеченов представляє емоційну експресію, як один з основних чинників в процесі формування зовнішнього «Я» людини, тобто виступає засобом об'єктивізації психологічних характеристик особистості.

У XX столітті в такому глобальному питанні, емоційну експресію почали розглядати з різних сторін і областей. Праця Є.П. Ільїна «Емоції і почуття»та, представляє собою фундаментальний труд в якому зібрані історія, феноменологія, теорія та практична значимість емоцій. Дуже детально в книзі прописана роль емоцій та емоційної експресії в житті людини. Представлено те, що емоція має складну та багаторівневу будову, яка залежить від великої кількості факторів, наводить приклади різних видів емоційно обумовленої поведінки, маніпулювання та багато іншого. Так, наприклад, психологи і фізіологи (Л.А. Рабинович, В.В. Суворова, А. Р. Лурія, Д. Б. Ліндслі і ін.) Підключили експеримент і довели взаємозв'язок між емоційністю зі стійкими, стабільним нейрофізіологічними показниками. Велику кількість досліджень було направлено на аналіз мозкових структур, при цьому мало уваги приділяли саме емоційного процесу. В результаті цих досліджень прийшли до висновку, що у формуванні емоцій і процесі емоційної експресії однаково важливу роль відіграють обидві півкулі головного мозку. [7, с. 98].

Для того щоб повністю охопити процес дослідження емоційної експресії, крім психофізіологічної, вчені (А. Бодальов, В.А. Лабунська, В.Н. Панфьорова, Е.А. Петрова) почали звертати увагу і на соціальну складову процесу. Ідея їх концепцій полягає, в тому, що емоційна експресія є однією зі складових зовнішнього «Я» і вигляду людини, доступних для спостереження, а також формою ставлення людини до соціокультурної групи [3, с. 10].

Одним з найвидатніших учених, який вивчав емоції, є Карл Ізард. Він говорить про те, що емоції - це багатоконпонентне явище, яке містить в собі велику кількість феноменів і їх взаємозв'язку. Також, він вважає, що все емоції конструктивні і несуть в собі адаптаційні і мотиваційні компоненти [6, с. 98].

Сучасні концепції і дослідження в більшій мірі представлені емпіричними даними, ніж теоретичними і поняття «емоції» можна розглядати тільки в рамках міждисциплінарного підходу.

Ще одним із прогресивних сучасних дослідників емоцій є професор психології Ліза Барретт. В її праці «Як народжуються емоції». В цій роботі, доктор Л. Барретт вивчає природу емоцій з точки зору соціально-психологічної, психофізіологічної, когнітивної науки і нейробіології.

В основу даної праці лягла її революційна теорія сконструйованих емоцій, в якій йдеться про те, що ми самостійно створюємо емоції, вони відрізняються в залежності від культурного середовища, та не являються

вбудованими, а складаються із базових частин. Наприклад, фізичні властивості тіла, робота мозку, соціальне середовище та процес соціалізації [2, с. 68].

Результати та їх обговорення. Можна сказати, що основним результатом цього дослідження є те, що на сьогодні не існує єдиної думки про природу емоцій, досі ведуться спори, що первинне фізіологія чи психологія. Проте, вже дійшли до висновку, що це багатогранне значення, тому є доцільність в майбутньому дослідженні цієї теми.

Висновки. Теоретичне вивчення та історичний аналіз дослідження емоцій, дає можливість сформулювати наступний підсумок. Емоційна складова, є однією з найважливіших частин людського життя, вона має

вплив на внутрішню психічну організацію так і на комунікативні і адаптивні процеси. Експресивні реакції є зовнішнім показником емоцій і почуттів. Вони проявляються у вербальній і невербальній формі. Незважаючи на те, що емоції мають фізіологічну основу, вони також залежать від процесу навчання, і соціальних норм. Тема феномену емоцій і досі залишається однією з найбільш цікавих та досліджуваних. Незважаючи на зацікавленість цією темою ще з древніх часів, та велику кількість теорій, вона і досі має багато «сліпих місць» та спірних моментів.

Перспектива подальших досліджень складається у використанні результатів теоретичного аналізу, для подальшого емпіричного вивчення емоцій та емоційної експресії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Большой психологический словарь/сост. и общ. ред. Б. Мещеряков, В. Зинченко. СПб., 2004. – 561 с.
2. Барретт Л.Ф. Як народжуються емоції. Москва: МІФ 2018. 561 с.
3. Бойко В.В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и других. - М: Информационно-издательский дом "Филин", 1996. – 472 с.
4. Вари М. И. Общая психология. Учебное пособие/2-ге издана., испр. и доп. - К.: «Центр учебной литературы», 2007. - 968 с.
5. Дарвин Ч. - О выражении эмоций у человека и животных. - СПб.: Издательство «Питер» 2001. – 384 с.
6. Изард К.Э. Психология эмоций/Перев. с англ. — СПб.: Издательство «Питер», 2000. — 464 с.
7. Ильин Е.П. Эмоции и чувства. 2-е изд. испр. и доп. Санкт-Петербург: Питер, 2016. 784с
8. Кравченко, Ю.Е. Психология эмоции. Классические и современные теории и исследования - М.: Форум, 2012. - 544 с.
9. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: В 2 т. Т. II. — М.: Педагогика, 1989. - 328 с.
10. Хейзинга Й. Осень Средневековья/Пер. с нидерландского Д. В. Сильвестрова. – СПб: - Издательство Ивана Лимбаха, 2011. – 768 с.

REFERENCES

1. Large psychological dictionary/sost. i obshh. red. B. Meshcheryakov, V. Zinchenko. SPb., 2004. – 561 s.
2. Barrett L.F. How emotions are born. Moskva: MIF., 2018 – 561 s.
3. Boyko V.V. Emotion energy in communication: a look at yourself and others. - M: Informacionno-izdatel'skij dom "Filin", 1996. – 472 s.
4. Vari M. I. General psychology. Uchebnoe posobie/2-ge izdana., ispr. i dop. - K.: «Czentr uchebnoj literatury», 2007. - 968 s.
5. Darwin Ch. - On the expression of emotions in humans and animals. - SPb.: Izdatel'stvo «Piter» 2001. – 384 s.
6. Izard K.E'. Psychology of Emotions/Perev. s angl. — SPb.: Izdatel'stvo «Piter», 2000. — 464 s.
7. Il'in E.P. Emotions and feelings. - 2-e izd. ispr. i dop. Sankt-Peterburg: Piter, 2016. 784s
8. Kravchenko, Yu.E.. Psychology of emotion. Classical and modern theories and research - M.: Forum, 2012. - 544 s.
9. Rubinshtejn S.L. Fundamentals of general psychology. V 2 t. T. II. — M.: Pedagogika, 1989. - 328 s.
10. Khejzinga J. Autumn of the Middle Ages/Per. s niderlandskogo D. V. Sil'vestrova. – SPB: - Izdatel'stvo Ivana Limbakha, 2011. – 768 s.

Periodization in emotion research

V. Tolmachevska, O. Samara

Abstract. The article presents the results of theoretical research and historical analysis of the study of emotions, presents various concepts and approaches to the study of this phenomenon. The character of interconnection between physiological and psychosocial components of emotions is defined. In the context of research, emotion is considered as a holistic essence and a complex system with a wide range of factors. The historical stage is manifested not only in terms of time, but also in basic concepts and views.

Keywords: emotions, emotional expression, passions, feelings, emotions.